

Tuinen²⁰enLandschap

Vakblad voor de groenvoorziening | 41^e jaargang | 4 oktober 2019

Herontwerp
groen erfgoed

Patricia Debie
www.debieenverkuijl.nl

Ommuurde 17e eeuwse moestuin gereconstrueerd

In dit artikel geen moderne elementen die zijn ingepast in een historische context. De reconstructie van de moestuin van landgoed Zuylestein is er juist nadrukkelijk op gericht om de 17e eeuwse situatie zo dicht mogelijk te benaderen. Zuylestein is een van de best bewaarde landgoederen in de Nederlandsche renaissancestijl en wordt dan ook in die stijl gerestaureerd.

Tekst Peter Bennink | Beeld Peter Bennink, Daniel Stopendaal, Debie & Verkuijl

Een ets van Daniël Stopendaal uit 1710 geeft het landgoed in vogelvlucht weer. De moestuin is rechtsonder het huis te zien. De plantbedden en 'naantjes', waaiervormige laaggeënte fruitbomen, zijn goed te onderscheiden. Het huis is in de Tweede Wereldoorlog verwoest en daarna weer opgebouwd. De plattegrondtekening van Debie & Verkuijl (pag. 22) is een moderne interpretatie van de ets.

De muren van de moestuin zijn deels scheefgezakt. Langzaam worden ze nu weer recht gekrikt. Als dat gebeurd is, kan ook het laatste deel van de moestuin worden ingericht.

Landgoed Zuylestein dateert uit de middeleeuwen. Vanaf 1350 was huis Zuylestein ruim anderhalve eeuw in het bezit van de familie Van Zuylen. Daarna ging het over in verschillende andere handen, totdat het in 1630 werd gekocht door stadhouder Frederik Hendrik. Hij gebruikte het huis als jachtslot en liet het landgoed vanaf 1633 omvormen in de Nederlandse renaissancestijl.

Frederik Hendrik was persoonlijk zeer geïnteresseerd in tuin- en landschapsarchitectuur en ontwikkelde verschillende landgoederen, samen met broer Maurits en tijdgenoten als Constantijn Huygens, Simon Stevin en Jacob van Campen.

De indeling is nu nog grotendeels zoals Frederik Hendrik deze heeft laten aanleggen. Veel andere landgoederen zijn in de loop van de 18e en vooral de 19e eeuw omgevormd naar de landschapsstijl.

De Nederlandse renaissancestijl is gebaseerd op de Italiaanse stijl zoals die werd toegepast door Palladio, maar met een eigen inbreng van de Nederlandse elite. De stijl wordt gekenmerkt door vierkante en rechthoekige tuindelen met rechte paden en hier en daar een zichttas. De tuin groeide organisch door steeds nieuwe uitbreidingen. Hierdoor ontbreken de bombastische, strakke symmetrie en lange zichtassen van latere baroktuinen. Ook ontbreekt de verbinding tussen het huis en de verschillende tuindelen door middel van zichtlijnen.

Patricia Debie van architecten- en hoveniersbedrijf Debie & Verkuijl, gespecialiseerd in historisch groen: „De Nederlandse inbreng bestond vaak uit pragmatische oplossingen. Zo werden de tuinen omgeven door een wal die tegelijkertijd dienst deed als wildwal en omgang met

zichtterrassen. Ook werden zichtlijnen die niet helemaal recht liepen, optisch zo geconstrueerd dat ze toch recht oogden.”

Renovatie landgoed

Vanaf 2012 werkt Debie & Verkuijl aan de renovatie van het landgoed in de Nederlandse Renaissancestijl. Het bureau heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar de geschiedenis van het landgoed, en op basis van oude traktaten, tekeningen, documenten en literatuur een indrukwekkende geschiedenis van het landgoed gereconstrueerd.

In eerste instantie richtte het onderzoek zich op de lanenstructuren en sterrenbossen van het landgoed. Deze zijn vanaf 2012 hersteld. In 2015 kwam de moestuin aan bod, die overigens niet door Frederik Hendrik zelf, maar door

zijn kleinzoon is aangelegd, later in de 17e eeuw.

Deze grote ommuurde tuin was in 2015 niet meer in gebruik als moestuin. Het terrein was overwoekerd; er stonden veel coniferen, de padenstructuur was niet meer intact en de muur deels schuin gezakt.

Een ets van Daniël Stopendaal uit 1710 is een van de belangrijkste bronnen op basis waarvan de tuin is gereconstrueerd. Op de ets is het landgoed in vogelvlucht te zien, maar de structuur van de moestuin, met plantbedden, looppaden en fruitbomen is goed herkenbaar.

Daarnaast zijn er traktaten bewaard gebleven uit die periode, waarin gedetailleerd werd beschreven hoe een moestuin moest worden aangelegd. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de voorgeschreven afstanden tussen de plantbedden, de breedte van de paden en de hoogte van de plantbedden gemeten in Rijnlandse roeden, voeten en duimen.

De moestuin is geometrisch aangelegd met een kruisgang en zichtlijnen. De tuin is aan drie zijden omgeven door

een bakstenen muur met zitnissen, die aan weerszijden wordt geflankeerd door stenen pilasters. De paden zijn precies zo breed dat de pilasters altijd zichtbaar zijn. De moestuin moest niet alleen nuttig zijn, maar ook aantrekkelijk om te zien.

Oogt rechthoekig, maar is het niet

Een lastig probleem was dat, hoewel de moestuin een heldere symmetrische indeling heeft, die oppervlakte niet rechthoekig is. Debie: „We moesten een kleine richtingsverdraaiing oplossen, maar wel zo dat de tuin symmetrisch lijkt. Wat zeggen de traktaten? Dat was de eerste vraag die we ons stelden. Maar die zeiden hierover niets.”

Debie koos ervoor om de paden in de lengte van de bedden niet helemaal evenwijdig aan elkaar te laten lopen. Ze lopen van breed aan de kant waar ze naar de muur toe lopen, naar een halve meter tot een meter smaller aan de kant waar ze uitzicht bieden op de rest van de tuin. „Daardoor krijgt je een versterkte

dieptewerking. Dat zou oorspronkelijk dus best zo bedoeld kunnen zijn.”

Een bijzonder en kenmerkend onderdeel van de moestuin zijn de zogenaamde naantjes. Deze waaivormige laaggeënte fruitboompjes staan op regelmatige afstanden in de plantbedden. Ze geven daardoor structuur aan de tuin. Op de gravure van Stopendaal zijn ze duidelijk te zien.

De eigenares is verantwoordelijk voor de beplanting van de moestuin. Voor de naantjes vond zij een Franse kweker die in de 17e eeuw ook al bomen leverde aan Zuylestein. De overige gewassen zijn deels gebaseerd op de producten die in de 17e eeuw ook werden verbouwd. Zo wordt er rode emmer, een oude graansoort, geteeld waarvan meel wordt gemaakt dat in de landgoedwinkel in de voormalige Oranjerie wordt verkocht.

Een team van vrijwilligers onderhoudt de moestuin. De oogst wordt gebruikt in de horecagelegenheden van Zuylestein en verkocht in de landgoedwinkel in de voormalige Oranjerie en via moestuin-abonnementen aan particulieren. <

Moestuin landgoed Zuylestein

Locatie Leersum

Oppervlakte 5.600 m² (65 x 75 m)

Projectperiode 2012 – 2015

Aanleg 2015 .Na herstel van de tuinmuur zal het laatste deel nog ingevuld worden

Ontwerp Debie & Verkuil

Opdrachtgever Stichting Beheer Historische Groenmonumenten Utrechtse Heuvelrug

Uitvoering Landgoed Zuylestein met behulp van vrijwilligers, in samenwerking met aannemersbedrijf Schimmel Scherpenzeel

Beheer team van vrijwilligers

Beplanting Voor de groenten die in de moestuin worden gekweekt, is gebruik gemaakt van het boek 'Den nederlandsen hovenier' uit 1670 van Jan van der Groen, hovenier van de Prins van Oranje. Zo'n 80% van wat er gekweekt wordt, bestaat uit oude rassen.

Voorbeelden zijn rode boerenkool, schorse-ner, pastinaak, muskaatpompoen, chioggia-bieten, zwarte- en puntradizzen, gele-, witte-, rode- en oerbieten. Ook worden de 17e en 18e eeuwse aardappelrassen Gaiane en Dalida gekweekt, die zijn geselecteerd op smaak.

Uit de kasboeken die overgebleven zijn, is te herleiden welke gewassen er vroeger op de moestuin werden verbouwd. Nu wordt daarmee rekening gehouden en worden er weer verschillende oude gewassen geteeld zoals rode emmer, palmkool en kardoen.

In de hoek van de moestuin staat de oude oranjerie. In het weekend kunnen bezoekers hier koffie drinken.

De paden langs de muren van de moestuin die uitkomen op de rest van de tuin, zijn niet evenwijdig maar worden naar het einde smaller. Dit geeft een extra dieptewerking, waardoor ze langer lijken als je vanuit de moestuin naar buiten kijkt.

De paden van de kruisgang op de moestuin zijn zo breed dat, zelfs als de gewassen over de randen heen hangen, de pilasters aan weerszijden van de zitnissen te zien blijven.

In de oranjerie is ook de landgoedwinkel gevestigd. Hier wordt een deel van de oogst van de moestuin verkocht.